

مقاله پژوهشی: نقش عوامل ژئوپلیتیکی نظامی بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران

در مقابل تهدیدات آمریکا و تکفیری‌ها از مبدأ سرزمینی عراق

فتح... کلانتری^۱، رضا یداللهی^۲، علیرضا سعادت‌راد^۳

پذیرش مقاله: ۹۹/۰۴/۲۹

دریافت مقاله: ۹۹/۰۲/۳۰

چکیده

عوامل ژئوپلیتیکی شامل کلیه عواملی است که در چارچوب جغرافیا، سیاست و قدرت بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدهای نظامی - امنیتی تأثیرگذار باشند. بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده عوامل ژئوپلیتیکی به ۸ دسته (طبیعی، انسانی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی داخلی، سیاسی خارجی نظامی و علم و فناوری) تقسیم می‌گردند. این مقاله فقط نقش عوامل ژئوپلیتیکی نظامی را بررسی می‌نماید. این پژوهش به روش زمینه‌ای موردی انجام گردیده و از نوع توسعه‌ای - کاربردی می‌باشد، روش جمع‌آوری اطلاعات میدانی و کتابخانه‌ای بوده و با استفاده از روش‌های تحلیل خبرگی، تحلیل شده است. جامعه نمونه ۷۳ نفر است. یافته‌ها هدف از آن دستیابی به نقش عوامل ژئوپلیتیکی نظامی در قالب قوت، ضعف، فرصت و تهدید بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران از مبدأ سرزمینی کشور عراق می‌باشد. در شرایط کنونی کشور عراق تهدید یا دشمن جمهوری اسلامی ایران نیست، دشمن اصلی آمریکا و تکفیری‌ها می‌باشند که با استفاده از فضا و جغرافیای عراق، جمهوری اسلامی ایران را تهدید می‌کنند. نتایج تحقیق حکایت از آن دارد که ۲۱ عامل ژئوپلیتیکی نظامی در قالب بسترهای قوت، فرصت‌آفرین، ضعف ساز و تهدید زا بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران مؤثر می‌باشند. پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص گردید که تعداد ۴ عامل آن نقش‌آفرین نیستند؛ اما مؤثر هستند و ۳ عامل هم‌زمان دارای ۲ نقش می‌باشند.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، راهبرد دفاعی، تهدیدات، عوامل نظامی.

۱- دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی ff.ka@chmail.ir

۲- دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی نظامی، دانشگاه عالی دفاع ملی

۳- دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

بین راهبرد دفاعی و تهدیدهای نظامی ارتباطی دوسویه برقرار است و بین این دو مفهوم، تعاملی انکارناپذیر وجود دارد. از یک طرف راهبرد دفاعی هر کشور علاوه بر تأثیرپذیری از عوامل ژئوپلیتیکی و نگرش یک نظام و مسئولین آن به ماهیت تهدیدهای نظامی تأثیر می‌پذیرد و از طرف دیگر نیز بر چگونگی مواجه شدن یک کشور با تهدیدهای نظامی آینده‌اش تأثیر قاطعی دارد. مفهوم ژئوپلیتیک ترکیبی است از سه عنصر اصلی یعنی جغرافیا، قدرت و سیاست که دارای خصلتی ذاتی می‌باشند. بنابراین ژئوپلیتیک بر امور دفاعی و تهدیدهای نظامی تأثیر راهبردی دارد. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۷) کشور عراق به‌عنوان همسایه غربی جمهوری اسلامی ایران به دلیل پیشینه اختلافات مرزی، تاریخی، قومی و جنگ تحمیلی ۸ ساله و نیز حضور و نفوذ قدرت‌های متخاصم منطقه‌ای و بین‌المللی با جمهوری اسلامی ایران در این کشور و از سوی دیگر به‌عنوان پایگاه جغرافیایی گروهک‌های تکفیری و تروریستی معاند جمهوری اسلامی ایران، در آینده می‌تواند به‌طور ناخواسته به‌عنوان مبدأ عملیاتی مناسبی جهت تهدید نمودن جمهوری اسلامی ایران باشد. به همین دلیل، محقق قصد دارد نقش عوامل ژئوپلیتیکی نظامی بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران را از مبدأ سرزمینی عراق مورد مطالعه قرار دهد.

مسئله اصلی تحقیق عبارت است از: تعیین نقش عوامل ژئوپلیتیکی نظامی در قالب، قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها مؤثر بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات آمریکا و تکفیری‌ها از مبدأ سرزمینی عراق می‌باشد.

عوامل ایجابی که باعث اهمیت این تحقیق شده عبارت‌اند از:

الف- مبنایی برای سیاست‌گذاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل انواع تهدیدها با توجه به تحولات جدید کشور عراق می‌باشد.

ب- باعث اتخاذ راهبرد دفاعی متناسب با عوامل ژئوپلیتیکی نظامی برای مقابله با انواع تهدیدها از مبدأ سرزمینی عراق می‌شود.

عوامل سلبی که باعث ضرورت اجرای این تحقیق شده عبارت‌اند از:

الف- نداشتن یک راهبرد دفاعی کارآمد مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی نظامی جهت مقابله با تهدیدهایی که استقلال و تمامیت ارضی جمهوری اسلامی ایران را از مبدأ سرزمینی عراق نشانه گرفته، باعث غافلگیری راهبردی نظام و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران می‌گردد.

ب- در شرایط کنونی فقدان راهبرد دفاعی مطلوب و مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی نظامی، دفاع اطمینان‌بخش با تهدیدهای نظامی را از مبداء سرزمینی عراق با چالش جدی مواجه می‌کند.

اهداف تحقیق عبارت‌اند از:

الف- شناسایی قوت‌ها، ضعف‌های عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات آمریکا و تکفیری‌ها از مبداء سرزمینی عراق.

ب- شناسایی فرصت‌ها، تهدیدهای عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات آمریکا و تکفیری‌ها از مبداء سرزمینی عراق.

سؤالات تحقیق عبارت است از:

الف- قوت‌ها و ضعف‌های عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات آمریکا و تکفیری‌ها از مبداء سرزمینی عراق کدام‌اند؟

ب- فرصت‌ها و تهدیدهای عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات آمریکا و تکفیری‌ها از مبداء سرزمینی عراق کدام‌اند؟

ضمناً با توجه به هدف تحقیق، در این پژوهش محققین از تدوین فرضیه و محدود نمودن تحقیق در حیطه آن، خودداری نموده و در ادامه، روند تحقیق به صورت مسئله محور و بر اساس اهداف و سؤالات پژوهش دنبال شده است.

مبانی نظری

- پیشینه شناسی

با مراجعه به مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی پیشینه‌های مرتبط به شرح زیر مورد مطالعه قرار گرفت:

الف- رساله‌ی دکتری: نقش عوامل ژئوپلیتیک در راهبرد دفاعی (مطالعه‌ی موردی ایران نسبت به عراق) در دانشگاه تربیت مدرس انجام شده است. این رساله جمهوری اسلامی ایران را نسبت به عراق ۶ عامل ژئوپلیتیکی (طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاسی داخلی، سیاسی بین‌المللی و نظامی) را در ۳۶ نقش (قوت، ضعف، فرصت و تهدید) مورد بررسی قرار داده است. (رشید، ۱۳۸۶: ۲۸۰)

ب- رساله دکتری: عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی بر راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدها از مبداء سرزمینی عراق در دانشگاه عالی دفاع ملی انجام شده که نتیجه تحقیق: تعداد ۷۶ عامل ژئوپلیتیکی در قالب قوت، ضعف، فرصت و تهدید بر راهبرد دفاعی نقش آفرینی کردند و

در نهایت موقعیت راهبردی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت تهاجم قرار گرفته است. (کلانتری، ۱۳۹۵: ۲۷۱)

ج- مقاله علمی- پژوهشی: نقش عوامل ژئوپلیتیکی طبیعی در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات نظامی آمریکا از مبدأ سرزمینی عراق. نتایج تحقیق حکایت از آن دارد که ۱۳ عامل ژئوپلیتیکی طبیعی در قالب بسترهای قوت زا، فرصت آفرین، ضعف ساز و تهدید زا دارای نقش مؤثری بر راهبرد دفاعی- امنیتی جمهوری اسلامی ایران هستند. (رشید و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۳۸)

د- مقاله علمی- پژوهشی: عوامل ژئوپلیتیکی اقتصادی و سیاسی مؤثر بر راهبرد دفاعی- امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدهای فرا منطقه‌ای از مبدأ سرزمینی عراق. نتایج تحقیق حکایت از آن دارد که ۲۶ عامل ژئوپلیتیکی اقتصادی و سیاسی در قالب بسترهای مقوم، فرصت آفرین، ضعف ساز و تهدید زا دارای نقش مؤثری بر راهبرد دفاعی- امنیتی جمهوری اسلامی ایران هستند. در رساله‌های یادشده نقش ۸ عامل ژئوپلیتیکی مورد بررسی قرار گرفته است. (فرجی‌راد، ۱۳۹۶: ۱۳۰) در رساله‌های یادشده تمام عوامل ژئوپلیتیکی مورد بررسی قرار گرفته است، در مقالات یادشده فقط نقش عوامل ژئوپلیتیکی طبیعی و اقتصادی- سیاسی مورد بررسی قرار گرفته است؛ در حالی که در این مقاله تهدیدات خاص آمریکا و تکفیری‌ها در حوزه انسانی و فرهنگی بررسی شده است؛ بنابراین از روش و ادبیات تحقیق پیشینه‌های یادشده استفاده شده است.

- مفهوم شناسی

راهبرد^۱: راهی است که ما را به هدف می‌رساند، مأموریت را محقق می‌سازد و به چشم‌انداز معنی می‌بخشد. (حسن‌بیگی، ۱۳۹۰: ۴۸)

راهبرد دفاعی^۲: علم و فن و هنر به‌کارگیری همه قدرت کشور یا قدرت ملی است برای مقابله با انواع تهدیدهای امنیت ملی در تمامی ابعاد. (دانش‌آشتیانی، ۱۳۹۱: ۸۱)

تهدید نظامی^۳: نوعی تجاوز فیزیکی و تهدیدی واقعی و ملموس است که برای بقاء ارزیابی می‌شود، تهدید نظامی غالباً از طریق شورش، اقدامات تجزیه‌طلبانه، کودتا، سطوح مختلف درگیری

1 - Strategy

2 - Defence - Security Strategic

3 - military threat

نظامی، مداخله نظامی و اشغال کشور صورت می‌گیرد. (افتخاری، ۱۳۹۲: ۴۷) در این تحقیق آمریکا تهدید نظامی علیه جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

تهدید امنیتی^۱: عبارت از وضع و حالتی است که در آن مجموعه‌ای از ادراکات و تصورات نسبت به پدیده‌ها و رابطه‌ی آن‌ها با بقاء، کمیت یا کیفیت ارزش‌های اساسی و مورد احترام بر وجود خطر جدی یا امکان نابودی آن ارزش‌ها دلالت می‌کنند. (Richard، 1999: 118) در این تحقیق گروه‌های تکفیری - تروریستی تهدید امنیتی علیه جمهوری اسلامی ایران می‌باشند.

عوامل ژئوپلیتیکی^۲: هر عامل جغرافیایی که در تعامل با قدرت در سیاست مورد استفاده قرار گیرد، عامل ژئوپلیتیکی است. (شمس دولت‌آبادی، ۱۳۹۴: ۵۹)

—تعریف عملیاتی متغیرها

الف- عوامل ژئوپلیتیکی نظامی متغیر مستقل است، تعریف عملیاتی آن عبارت است از: هر عامل نظامی که با نقش قوت، ضعف، فرصت و تهدید در تعامل با قدرت در سیاست مورد استفاده قرار گیرد.

ب- راهبرد دفاعی متغیر تابع است، تعریف عملیاتی آن عبارت است از: به‌کارگیری تمام عوامل مرتبط با مؤلفه قدرت نظامی به‌خصوص عوامل سخت‌افزاری جهت مقابله با انواع تهدیدات.

قدرت نظامی و کمیت و کیفیت نیروهای مسلح

سازمان نظامی و قدرت نظامی از جمله عوامل مهم قدرت یک کشور هستند، به‌طوری‌که قدرت نظامی شرایط اساسی بقای دولت نه‌تنها در جنگ، بلکه در زمان صلح است و آن را قادر می‌سازد تا سیاست‌های بازدارندگی مؤثر را دنبال کند و توانایی‌های لازم برای برقراری اتحادهای مؤثر را به آن می‌بخشد. در سازمان نظامی سه عنصر تعیین‌کننده‌اند: بازدارندگی راهبردی، سلاح‌های به‌اصطلاح متعارف که به‌طور سنتی به شاخه‌های هوایی، دریایی و زمینی تقسیم می‌شوند و رهنامه. (فرانکل، ۱۳۷۶: ۱۵۷) قدرت نظامی یا توانایی نظامی، معیار نهایی قدرت ملی است، زیرا کشورها در محیطی قرار دارند که تهدید داخلی و خارجی نسبت به امنیت آن‌ها به‌طور عادی و همواره وجود دارد، لذا اثربخشی نیروهای نظامی آن‌ها، برآورد نهایی قدرت محسوب می‌شود. توانایی نظامی به کشورها اجازه می‌دهد تا در برابر تمامی دشمنان داخلی و خارجی از خود دفاع نمایند،

1 - Security threat

2 - Geopolitic Factors

درعین حال مدیران دولتی را قادر می‌سازد تا هرگونه منافع موردنظر را برحسب نیاز، هم‌راستا و یا در مخالفت با سایر عوامل رقابتی اولویت‌دار، پیگیری نمایند. قدرت نظامی، توانایی کشور را به شیوه‌های گوناگون در داخل و خارج از مرز به نمایش گذاشته و آن را تحقق می‌بخشد و همچنین یکی از ابزارهایی است که به‌واسطه‌ی آن اساساً قدرت سیاسی ایجادشده و آن را تحقق می‌بخشد و همچنین یکی از ابزارهایی است که به‌واسطه‌ی آن اساساً قدرت سیاسی ایجادشده و استمرار می‌یابد؛ بنابراین قدرت نظامی به قابلیت یک کشور در حفاظت و پدافند از منافع امنیت ملی در برابر خطر نفوذ و سلطه‌ی نظامی دشمنان خارجی گفته می‌شود. قدرت نظامی، مجموعه‌ای از نیروهای مسلح یک کشور توأم با سایر عناصر قدرت ملی و توان زمامداران کشور در به‌کارگیری این نیروها برای پشتیبانی از اهداف و سیاست‌های دفاعی و امنیتی کشور است. زیربنای قدرت نظامی عبارت‌اند از: علوم و فناوری، اقتصاد، روحیه و همبستگی ملی، جمعیت از نظر کمی و کیفی، موقعیت ژئوپلیتیکی و رهبری و همچنین شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی قدرت نظامی عبارت‌اند از: نوع، تعداد و ساختار سازمانی و محل استقرار نیروهای نظامی، ویژگی‌های فنی سیستم‌های جنگ‌افزار موجود، فرماندهی و کنترل و ارتباط، آماد و پشتیبانی، آموزش، روحیه و انضباط، تجارب جنگی، طرح‌های راهکنشی، رهبری، بودجه‌ی دفاعی و ظرفیت صنایع دفاعی. (چگینی، ۱۳۸۴: ۱۲۰)

تأسیسات و صنایع نظامی

تأسیسات و صنایع نظامی یکی از عوامل عمده قدرت است. این قدرت هم در زمان صلح کاربردی مؤثر دارد و هم هنگام جنگ در بوت‌ه آزمایش واقعی قرار می‌گیرد. معمولاً کشورها در زمان صلح تأسیسات و صنایع نظامی دایر می‌کنند. ولی در زمان جنگ آن‌ها را گسترش می‌دهند. یکی از عوامل عمده‌ای که در توازن قدرت امروز دنیا وجود دارد، در دست داشتن موشک‌های بالستیک از جمله بین‌قاره‌ای و تعداد سکوها و میزان دقت آن‌ها برای اصابت و تعداد ذخیره جنگ‌افزارهای عمده هوایی، دریایی و زمینی است. همچنین برآورد قدرت در زمره عوامل تعیین‌کننده دیگر مانند، تعداد نیروهای مسلح، در دسترس بودن ذخایر و نیروی احتیاط تعلیم‌دیده و تعلیم‌ندیده، کیفیت و کمیت تسلیحات و تجهیزات، آموزش و روحیه‌ی نیروها، ظرفیت لازم از نظر تحرک و کیفیت رهبری نظامی و آمادگی پشتیبانی مطرح می‌شود. (کاظمی، ۱۳۷۸: ۲۰۰)

کیفیت منابع نیروی انسانی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، نیروی انسانی با بهره‌گیری از تعالیم برگرفته از احکام اسلام و قرآن تربیت یافته و از ویژگی‌های ارزش‌محوری، انسان‌محوری و توان‌محوری برخوردار هستند.

عوامل ارزش‌محوری شامل: شهادت‌طلبی، انگیزه الهی، حفظ نظام اسلامی، ایستادگی در برابر باج‌خواهی بیگانگان، دفاع از حق و عدالت، دفاع در مقابل متجاوز، دفاع از تمامیت ارضی کشور، تکلیف‌گرایی، تفکر بسیجی و وحدت نیروهای مسلح.

عوامل انسان‌محوری شامل: آموزش‌های عقیدتی و نظامی، تسلیح نیروهای مردمی، بسیج مردمی و حفظ آمادگی رزمی و تشکیل ارتش بیست‌میلیونی.

عوامل توان‌محوری شامل: ایجاد توازن قوا، بسیج مردمی، خودکفایی نظامی، بسیج امکانات و پشتیبانی مردمی، حفظ آمادگی رزمی، بازدارندگی بسیج، تقویت بنیه دفاعی، تشکیل ارتش بیست‌میلیونی و وحدت نیروهای مسلح، (کلانتری، ۱۳۹۴: ۱۵) سایر ویژگی‌های کیفی نیروهای مسلح به شرح زیر است:

خداجویی و اسلام‌محوری: یکی از ویژگی‌های اصلی انقلاب و نظام حاکم بر ایران است. لذا سازمان نیروهای مسلح و عناصر آن باید بر محوریت اسلام اداره شوند و آموزه‌های اسلامی و شیعی باید در وجود تک‌تک عناصر این نیرو نهادینه و بر کلیه شئون آن‌ها حاکم باشد.

ولایت‌مداری: همان‌گونه که انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران بر محوریت ولایت‌فقیه می‌باشد بدیهی است که نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران نیز بر همین محور و تحت امر ولی‌فقیه می‌باشند.

دشمن‌شناسی و دشمن‌ستیزی: نیروهای مسلح در تمام سطوح (راهبردی، عملیاتی و راهکنشی) انفرادی و سازمانی همواره با نگاهی تیزبین و بصیرت لازم، دشمن و تهدیدها و تحرک‌های آن را زیر نظر دارند.

مردمی بودن: وجه تمایز نیروهای مسلح در نظام جمهوری اسلامی با سایر نظام‌های سیاسی جهان مردمی بودن آن‌ها می‌باشد در این نظام الهی نیروهای مسلح همواره در کنار مردم و برای امنیت مردم و در جهت مصالح مردم و آرمان‌های متعالی امت اسلامی انجام‌وظیفه می‌نمایند.

خودباوری: خودباوری و خوداتکائی، آرمان‌گرایی توأم با عمل انقلابی، عدالت‌جویی، عزت و

اقتدارطلبی، برخورداری از سیره علوی، از دیگر ویژگی‌های نیروی انسانی است. جمهوری اسلامی ایران با جمعیتی بیش از ۸۵ میلیون نفر و با دارا بودن نظامی مستقل، مقتدر، مردمی و انقلابی با برخورداری از نیروهای مسلح از جان‌گذشته و کارآمد که تربیت و آموزش‌دیده در دانشگاه‌ها و مراکز نظامی باکیفیت بوده و با داشتن تجربه ارزشمند هشت سال دفاع مقدس، دارا بودن بسیج مردمی ده‌ها میلیون نفری وفادار به نظام و به جهت تجهیزاتی با داشتن صنایع و فناوری نظامی بومی که قادر است، تجهیزات و سلاح موردنیاز نیروهای مسلح را تولید کند از قدرت نظامی کافی برای دفاع از کشور جمهوری اسلامی ایران را دارا می‌باشد. (بوالحسنی، ۱۳۹۲: ۱۲۵)

بررسی تهدیدهای نظامی و امنیتی علیه جمهوری اسلامی ایران از مبدأ سرزمین عراق ۱- تهدید حمله نظامی

تهدید به حمله نظامی علیه جمهوری اسلامی ایران از سوی آمریکا و رژیم صهیونیستی پس از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ همواره مطرح بوده است. اگرچه این گفتمان در آمریکا مبنی بر عدم توانایی حمله به ایران قوی شده است لیکن ژست آن همچنان باقی است. موضوع حمله به ایران، همواره از سوی دشمنان انقلاب اسلامی برای تغییر رفتار ایران و عقب‌نشینی ایرانیان از مواضع به حقیقت در طول سالیان گذشته مطرح بوده است. آنچه حمله آمریکا به ایران را نزد استراتژیست‌های نظامی آمریکا تضعیف کرده شش مسئله اساسی است:

- (الف)- عدم تشکیل یک ائتلاف قدرتمند علیه جمهوری اسلامی ایران،
 - (ب)- ثبات، انسجام و توانایی‌های روزافزون و گسترده جمهوری اسلامی ایران،
 - (ج)- درگیر بودن ارتش آمریکا در پاکستان و افغانستان و عراق،
 - (د)- از بین رفتن امنیت انرژی و تشدید بحران اقتصادی موجود در جهان به‌خصوص اروپا،
 - (ه)- حفظ امنیت رژیم صهیونیستی و هراس از توسعه عمق راهبردی انقلاب اسلامی،
 - (ز)- حفظ امنیت متحدان منطقه‌ای، منافع و پایگاه‌های آمریکا در منطقه.
- موضوع حمله به جمهوری اسلامی ایران به چهار صورت توسط صاحب‌نظران آمریکایی مطرح شده است:

- (الف) حمله نظامی تمام‌عیار (جنگ تمام‌عیار) به ایران و اشغال خاک ایران؛ که بر اساس تجربه عراق، حمله تمام‌عیار دشمنان به کشوری، آن‌هم چون جمهوری اسلامی میسر نیست.
- (ب) حمله به تأسیسات هسته‌ای (جنگ محدود و دور ایستا با استفاده از حملات هوایی و موشکی) جمهوری اسلامی ایران به‌صورت دریا پایه و هوا پایه. این موضوع بارها از سوی آمریکا

و رهبران رژیم صهیونیستی مطرح گردیده است، اما تردید جدی در دست زدن به چنین اقدامی از سوی استراتژیست‌های آمریکایی وجود دارد.

ج) عملیات تأثیر محور، عملیات تأثیر محور عملیاتی است که بر اساس درک کل‌نگر از محیط عملیاتی و کاربر یکپارچه‌ای ابزارهای قدرت به منظور اعمال نفوذ، تغییر رفتار یا تغییر در قابلیت‌های نظام، جهت دستیابی به اهداف سیاسی طراحی شده است. در واقع آمریکا سعی کرده قدرت شبکه محوری، ایجاد انسجام و هماهنگی بین عناصر صحنه نبرد و خود را افزایش داده و زمان عملیات، تلفات انسانی، تخریب، تعداد سلاح‌ها و مهمات را کاهش دهد. همچنین تلاش نموده از سلاح‌ها و تجهیزات دقیق‌تر، هوشمندتر، سریع‌تر و مخرب‌تر استفاده نماید. آمریکا با پذیرش دشمن به‌عنوان یک نظام انطباق پذیر پیچیده تا حدی قادر خواهد بود عملیات تأثیر محور را انجام دهد. چالش فراروی این کار توسعه یک مدل فرهنگی- نظامی و اقتصادی بسیار جامع جهت پیش‌بینی رفتار و اقدامات احتمالی دشمن در پاسخ به اقدامات آمریکا است.

د) جنگ شناخت محور، در آینده اکثر جنگ‌ها شناخت محور خواهند بود و علوم شناختی مهم‌ترین تحولات را بر جنگ‌ها خواهد گذاشت و یکی از دانش‌های نوین است که در کنار نانو تکنولوژی، بیوتکنولوژی و فن‌آوری اطلاعات به‌عنوان مجموعه دانش همگرا شناخته می‌شوند. این دانش از زیرمجموعه‌هایی چون علوم اعصاب، روان‌شناسی، زبان‌شناسی، علوم رایانه و فلسفه ذهن تشکیل شده و کاربرد وسیعی در حوزه‌های فرعی مانند پزشکی، آموزش و پرورش، جامعه‌شناسی، سیاست، علوم اطلاعات، ارتباطات و رسانه‌های گروهی، مهندسی پزشکی، مهندسی فرمان و کنترل و حتی علوم دفاعی و جنگ پیدا کرده است. (کلانتری، ۱۳۹۴: ۴۲)

۲- گسترش حضور نظامی بیگانگان

توسعه و گسترش پایگاه‌های نظامی آمریکا در منطقه و اطراف مرزهای جمهوری اسلامی ایران تهدید خارجی محسوب می‌شود. حضور نظامی آمریکا در منطقه در چند سطح قابل بررسی است.

الف- حضور ارتش آمریکا در افغانستان، عراق و پاکستان،

ب- گسترش پایگاه‌های نظامی در عراق، چند پایگاه در افغانستان، پایگاه‌های نظامی در عربستان، بحرین، عمان، امارات، آذربایجان، ازبکستان، قزاقستان، قرقیزستان و گرجستان،

ج- قراردادهای دفاعی دوجانبه،

د- خرید تسلیحات آمریکایی توسط کشورهای منطقه،

ه- حضور گسترده سازمان سیا و عوامل آن در منطقه.

بنابراین با توجه به خصومت و دشمنی آمریکا با نظام اسلامی، چنین حضور گسترده و متنوع در منطقه، به‌عنوان تهدید جدی ایران محسوب می‌گردد. (شعبانی‌سارویی، ۱۳۹۲: ۲۶)

۳- رشد گروهک‌های تکفیری و تروریستی

در حال حاضر یکی از عوامل مهم فتنه‌گری در منطقه جریان سلفی تکفیری است که در لباس دفاع از سنت، عملاً در مسیر منافع غربیان گام برمی‌دارد. موجی که پس از واقع ۱۱ سپتامبر تحت عنوان تروریسم جهانی و مقابله با آن به راه انداخته شد و موج اسلام‌هراسی نیز با استفاده از آن توسط غربی‌ها هدایت شد، همچنان ادامه دارد. در مقطع گسترش بیداری اسلامی در منطقه، غرب موفق شده با بهره‌گیری از پتانسیل برخی کشورهای منطقه‌ای، شبکه القاعده و گروه‌های دیگر افراطی را در منطقه در راستای اهداف موردنظر این کشورها درگیر نماید اما قابلیت‌های این گروه نه تنها کاهش نیافته، بلکه تقویت نیز شده است. فعالیت گروه‌های تروریستی در عراق همچنان بهانه‌ای برای دخالت‌های غرب در عراق می‌باشد. (کلاتری، ۱۳۹۵: ۱۸۱)

۴- اشعه قومیت‌گرایی و شکاف مذهبی

با توسعه بیداری اسلامی در منطقه، آمریکایی‌ها راهبرد خود را بر توسعه فرقه‌گرایی و شکاف طایفه‌ای و مذهبی در منطقه قرار داده‌اند تا بدین ترتیب با دامن زدن به واگرایی در منطقه، از شکل‌گیری قدرت‌های جدید منطقه‌ای جلوگیری کرده و به‌ویژه جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه را تضعیف نمایند. اختلاف بین شیعه و سنی با هدایت و تحریک غرب دارد درگیری بزرگ‌تر میان مسلمانان و غرب را به‌عنوان چالش اصلی جوامع مسلمان غرب آسیا در آینده نزدیک جایگزین می‌کند. مرکز سابان برای سیاست غرب آسیا در موسسه «بروکینگز» آمریکا در گزارشی تحت عنوان فرقه‌گرایی جدید: قیام عربی و احیای مجدد شکاف شیعه- سنی که در سال ۱۳۹۱ شمسی منتشر کرده، در این مورد می‌گوید: چنین درگیری فرقه‌ای همچنین احتمال دارد اشغال فلسطین را به عامل اصلی بسیج شدن زندگی سیاسی اعراب تغییر دهد. هرچه جوامع عرب در نتیجه قیامشان از نظر سیاسی بیشتر فعال می‌شوند و بیشتر به آگاهی می‌رسند، جنگ با رژیم صهیونیستی برایشان کم‌اهمیت‌تر می‌شود، به‌ویژه به این دلیل که متوجه بحران‌های داخلی بسیاری می‌شوند. شدت گرفتن فرقه‌گرایی امروز به سه دلیل اصلی است: اول اینکه رشد اسلام‌گرایان سنی در تونس و به‌ویژه در مصر که قدرت گرفتن سنی‌ها بود. دوم این‌که جنگ داخلی در سوریه درگیری جدیدی در باب هویت عربی و اسلامی در کشورهای همسایه به‌ویژه لبنان ایجاد کرده

است. سوم این‌که تصور عمومی دخالت و مزاحمت خارجی منجر به جنگ قدرت مجازی بین ایران، سوریه و حزب‌الله از یک‌سو و عربستان سعودی، ایالات متحده آمریکا و ترکیه از سوی دیگر شده است. درگیری‌ها در سوریه و حمایت جمهوری اسلامی ایران از دولت سوریه به‌عنوان یک دولت علوی و ادامه حمایت‌های قوی جمهوری اسلامی ایران از حزب‌الله به‌عنوان یک گروه شیعه در لبنان و همچنین روابط نزدیک ایران با دولت عراق توسط غرب و حامیان منطقه‌ای آن‌ها به‌عنوان اراده ایران برای حمایت از گروه‌های شیعه در مقابل گروه‌های سنتی تعبیر و تبلیغ می‌شود. (کلاتری، ۱۳۹۵: ۱۸۲)

۵- جنگ نیابتی^۱

تنها راه زمینی آمریکا جهت حمله به ایران، حضور نظامی در عراق است؛ بنابراین یکی از مسیرهای جنگ نیابتی آمریکا علیه ایران مبداء سرزمینی عراق است. جنگ نیابتی، جنگ واسطه‌ای یا جنگ وکالتی وضعیتی است که در آن قدرت‌های درگیر به‌جای این‌که به‌طور مستقیم مسلح دیگری که با قدرت مقابل یا متحدان آن در جنگند، سعی در تضعیف آن قدرت یا فشار بر آن می‌نمایند. جنگ نیابتی به استفاده از نیروهای نظامی کشوری ثالث چه از سر تباری و یا غیر آن در میدان جنگ بجای نیروهای خودی اطلاق می‌شود. در جنگ نیابتی، ابرقدرت‌ها و قدرت‌های جهانی به‌جای مداخله اولیه مستقیم نظامی در مناطق هدف، گروه‌ها و کشورهای کوچک‌تر و ضعیف‌تر و هم‌پیمان با خود را به نیابت از خود، به وادی عملیات نظامی می‌کشند و در پس پرده، حمایت‌های مالی و تسلیحاتی و اطلاعاتی خود را از ایشان به عمل می‌آورند. (رشید و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۰)

۶- افزایش قدرت رژیم صهیونیستی

افزایش حضور رژیم صهیونیستی و تلاش برای نفوذ در سامانه‌های امنیتی و نظامی کشورهای همسایه ایران، از چالش‌های مهم امنیتی محسوب می‌شود. روابط گسترده نظامی این رژیم با ترکیه، نفوذ آن در شمال عراق، افغانستان، کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز به‌ویژه آذربایجان زمینه را برای کاهش حضور نظام جمهوری اسلامی ایران فراهم می‌نماید. (شعبانی‌سارویی، ۱۳۹۲: ۲۵)

راهبرد کلی آمریکا در عراق

آمریکایی‌ها معتقدند که علت درگیری‌ها و مناقشات در عراق این است که عراق صحنه رقابت قدرت‌های منطقه‌ای (ایران، عربستان و ترکیه) شده و از این‌رو «کیک» عراق باید طوری تقسیم شود

که قدرت‌های منطقه‌ای احساس شکست نکنند. عراق باید به یک نظام فدرالی چهارگانه تقسیم شود که در آن منطقه اقلیم کردی، منطقه نفوذ ترکیه باشد که در حال حاضر نیز این اتفاق افتاده است و ارتباطات گسترده آقای بارزانی با ترکیه هم نشان از این دارد. منطقه سنی نشین که تقریباً ۶۰ درصد از مناطق عراق را شامل می‌شود و بیشتر آن نیز مناطق بیابانی است، منطقه نفوذ عربستان سعودی باشد؛ منطقه شیعی نشین هم تحت نفوذ جمهوری اسلامی قرار گیرد و منطقه ویژه بغداد هم تحت حاکمیت آمریکایی‌ها قرار گیرد که بتوانند سازوکارهای داخلی عراق را شکل دهند. آمریکایی‌ها می‌گویند در این صورت است که در عراق امنیت کامل برقرار خواهد شد. به این خاطر، ما احساس می‌کنیم محصول این قضیه پس از مدتی که ممکن است کوتاه‌مدت یا میان‌مدت باشد، یک نظام کنفدرالی در عراق با ۴ مجموعه فدرالی این‌چنینی باشد. (نوحی، ۱۳۹۳: ۱۲)

راهبرد آمریکا در قبال داعش

درک راهبردی آمریکا از مسئله داعش بسیار مهم است، چون: الف- درک منسجمی از داعش درون آمریکا وجود ندارد و اطلاعات این کشور کامل نیست و نگاه در حال تغییر و تکامل است. ب- آمریکا داعش را تهدید مستقیم خود نمی‌داند، از این رو این امر، احتمال درگیری سریع و ضربتی علیه داعش را کاهش می‌دهد. هدف اصلی دولت آمریکا آنست که به مردم این کشور اطمینان دهد داعش تهدید جدی آمریکا نیست. در آمریکا جهت پاسخ به این سؤال که علت ایجاد داعش چیست و برای مقابله چه باید کرد، دو نظر مطرح است:

نظر اول: که متعلق به عده‌ای از نخبگان دمکرات و جریان‌های وابسته به این حزب است که معتقدند: ایجاد داعش محصول حمله آمریکا به عراق در سال ۱۳۸۲ توسط جمهوری خواهان و بوش است. به نظر او باما جنگ عراق جنگی غیرضروری بود که هزینه زیادی به آمریکا تحمیل نمود و از سویی نتوانست ثبات را به عراق بازگرداند منشأ داعش حکومت بی ثبات در عراق است چراکه خلأ قدرت در عراق باعث شکل‌گیری هسته اولیه داعش در عراق شده است.

نظر دوم: مربوط به عده‌ای از نخبگان جمهوری خواه است که معتقدند: خروج زود هنگام آمریکا از عراق و عدم جدیت او باما در حمایت از مخالفین اسد پایه تشکیل داعش بوده است. بر اساس این دو نظر، پاسخ آمریکا به مسئله داعش متفاوت خواهد بود، زیرا: الف- بر اساس نظر اول، ورود مستقیم به عراق و سوریه برای جنگ علیه داعش کافی نیست، زیرا این شیوه ناکارآمد بوده و نخواهد توانست داعش را نابود سازد. داعش یک ایدئولوژی است که با جنگ نابود نمی‌شود.

ب- بر اساس رویکرد دوم، آمریکا باید به شکل جدی و نظامی علیه داعش اقدام کند. در صورت عدم اقدام علیه داعش باید در آینده‌ای نزدیک در واشنگتن با داعش درگیر شود. جمهوری خواهان معتقدند اقدام علیه داعش باید با اقدام علیه بشار اسد همراه باشد. (نوحی، ۱۳۹۳: ۶)

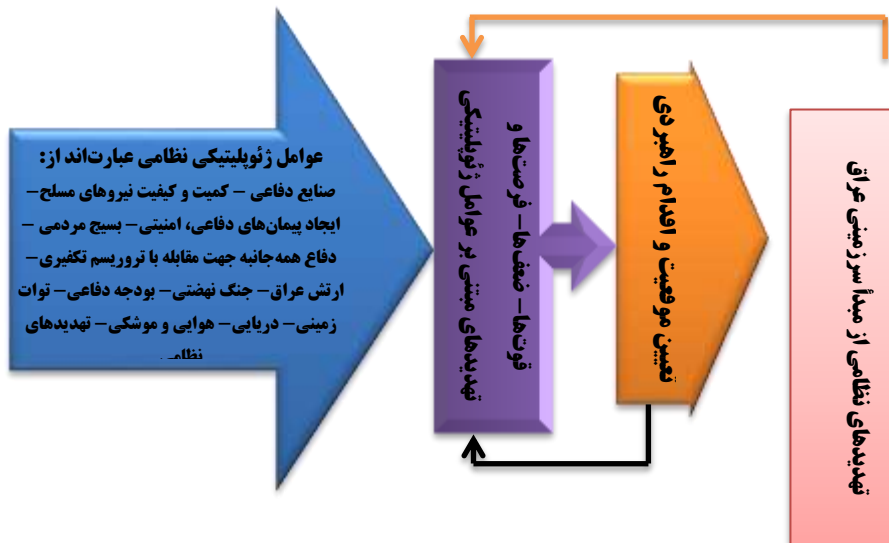
رابطه بین ژئوپلیتیک و راهبرد دفاعی

یکی از عوامل مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی عوامل ژئوپلیتیکی است. چنانچه ژئوپلیتیک را به تعبیر دکتر حافظ‌نیا، علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، سیاست و قدرت و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر تصور نماییم، آنگاه می‌توان گفت که عوامل ژئوپلیتیک یک سری سیاست‌های متأثر از عوامل جغرافیایی است که منجر به ایجاد و تولید قدرت برای اتخاذ راهبرد دفاعی مناسب مبتنی بر یکی از محیط‌های همکاری، رقابت و یا منازعه می‌نماید. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عوامل ژئوپلیتیک با راهبرد دفاعی ارتباط مستقیم داشته و در انتخاب و اتخاذ راهبرد به میزان زیادی تأثیرگذار می‌باشد و از جهت بررسی و شناخت نقش عوامل ژئوپلیتیک حائز اهمیت می‌باشد. برای بررسی و تعیین رابطه میان دو مفهوم ژئوپلیتیک و راهبرد دفاعی ابتدا وجوه افتراق و اشتراک آن‌ها بیان می‌گردد. در این رابطه "غلامعلی رشید" معتقد است، چنانچه هدف، ابزار و روش را عناصر اصلی راهبرد دفاعی و مؤلفه‌های قدرت ملی بدانیم، به ارتباط معناداری بین این دو مفهوم پی خواهیم برد. وی وجوه اشتراک و افتراق بین این دو مفهوم را در قالب جدول زیر نشان داده است.

جدول ۱: مفهوم ژئوپلیتیک در تدوین راهبرد دفاعی (جزوه درسی، رشید: ۱۳۹۴)

مفاهیم	وجوه اشتراک دو مفهوم		
	منابع و ابزار و مؤلفه‌ها	عوامل و متغیرها	هدف
راهبرد دفاعی	عوامل قدرت (یا عوامل ژئوپلیتیک)	شناخت و بررسی و تجزیه و تحلیل منابع و مؤلفه‌های قدرت	تأمین منافع از طریق حفظ و یا ارتقاء قدرت
ژئوپلیتیک	عوامل ژئوپلیتیک (یا عوامل قدرت)	شناخت و بررسی و تجزیه و تحلیل عوامل ژئوپلیتیک	تأمین منافع از طریق حفظ و ارتقاء موقعیت ژئوپلیتیک (مؤلفه‌های قدرت)

همان‌گونه که در این جدول مشاهده می‌گردد، متغیرها و عوامل موردبررسی در ژئوپلیتیک، همان متغیرها و عوامل موردنظر در راهبرد دفاعی است و به لحاظ سلسله مراتبی، ژئوپلیتیک بالاتر از راهبرد دفاعی قرار می‌گیرد. یعنی پس از اهداف و منافع ملی، ژئوپلیتیک و سپس راهبرد دفاعی مطرح می‌شود. به تعبیر دیگر، سطح ژئوپلیتیک پیش‌نیاز سطح راهبرد دفاعی است. یعنی ژئوپلیتیک سیاستی است که دیکته می‌کند و سپس راهبرد دفاعی بر مبنای آن تدوین می‌گردد. در نتیجه، طراحی و تدوین راهبرد دفاعی مناسب مستلزم بررسی، شناخت و به‌کارگیری ظرفیت‌های عوامل ژئوپلیتیک می‌باشد. در واقع بخش اعظم منابع، ابزار و مؤلفه‌های قدرت ملی یک کشور، عوامل ژئوپلیتیک هستند و طراحی راهبرد دفاعی مطلوب برای آن کشور، بدون توجه به آن عوامل ژئوپلیتیک، امکان‌پذیر نخواهد بود. راهبرد ژئوپلیتیکی^۱ عبارت است از راهبرد و خط‌مشی متخذه از سوی یک دولت یا سازمان و ائتلاف بین‌المللی علیه رقبای خود برای رسیدن به اهداف و منافع ملی با استفاده از عوامل جغرافیایی نظیر راهبرد محصورسازی شوروی^۲ (سابق) توسط آمریکا در دوره جنگ سرد که بر پایه مجموعه‌ای از کدهای ژئوپلیتیکی اتخاذ شد. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۲۲) با توجه به مبانی نظری، چارچوب مفهومی تحقیق به شکل زیر می‌باشد:

شکل ۱: چارچوب مفهومی تحقیق

1 -Geopolitical Strategy

2 -Containment

روش‌شناسی

در این تحقیق، پژوهشگر صرفاً عوامل ژئوپلیتیکی نظامی را بررسی نموده است، بنابراین به روش پژوهش موردی زمینه‌ای با رویکرد کمی انجام گردیده است. نتایج پژوهش کاربردی و تصمیم‌گرا می‌باشد و می‌تواند مورد استفاده تصمیم‌گیرندگان بخش دفاعی نیروهای مسلح قرار گیرد، لذا نوع پژوهش توسعه‌ای- کاربردی است. قلمرو تحقیق از نظر زمانی، پس از جنگ دوم خلیج فارس، از سال ۱۳۸۲ تا سال ۱۴۰۴ خورشیدی می‌باشد. از نظر مکانی، شامل جغرافیای جمهوری اسلامی ایران و کشور عراق می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق از صاحب‌نظران و نخبگان نظامی کشور در حوزه دفاعی و متخصصان نظامی و سیاسی حوزه ژئوپلیتیک نظامی، جغرافیای سیاسی، روابط بین‌الملل، امور اطلاعاتی راهبردی و امور دفاعی راهبردی، تشکیل شده که این گروه از میان مدیران و مسئولانی که نسبت به عوامل ژئوپلیتیکی نظامی آگاه بوده و همچنین فرماندهان، اساتید عضو هیئت‌علمی و مدیران سیاسی متخصص در حوزه‌ی طرح‌ریزی راهبرد دفاعی؛ که حداقل دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بوده و پنج سال در حوزه تخصصی خود کسب تجربه نموده باشند، به‌عنوان جامعه نمونه این تحقیق در نظر گرفته شده‌اند. طبق محاسبات جدول شماره ۲ تعداد جامعه نمونه ۷۳ نفر می‌باشد. چون جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ نفر می‌باشد، نمونه‌گیری به‌صورت تمام شمار و ۷۳ نفر می‌باشد. اطلاعات این تحقیق از دو روش «میدانی» و «بررسی اسناد و مدارک (کتابخانه‌ای علمی و تخصصی)» گردآوری شده است. در روش کتابخانه‌ای، ادبیات موضوع و اطلاعات نظری مورد نیاز با جست‌وجوی کتابخانه‌ای تخصصی، اینترنتی و بانک‌های اطلاعاتی به‌دست آمده است. در روش میدانی، پرسشنامه‌ای تنظیم شد که ۱۸ پرسش بسته آن از طریق طیف لیکرت در پنج سطح طبقه‌بندی گردید.

در طراحی پرسشنامه با روش دلفی و با استفاده از نظر صاحب‌نظران، استادان، متخصصان و خبرگان، عوامل ژئوپلیتیکی نظامی جمهوری اسلامی ایران و دشمن، شناسایی و سپس پرسشنامه مقدماتی تهیه و دو مرحله بین خبرگان توزیع شد و پس از تعیین اعتبار و روایی آن، پرسشنامه نهایی تهیه گردیده است. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع دو مرحله‌ای پرسشنامه استفاده شده و برای تعیین پایایی آزمون از روش آلفای کرونباخ استفاده شده و یک نمونه اولیه بین استادان دانشگاه امام حسین (ع) و دانشگاه عالی دفاع ملی پیش‌آزمون گردید و سپس با استفاده از داده‌های به‌دست آمده از این پرسشنامه‌ها و به کمک نرم‌افزار آماری SPSS میزان ضریب

اعتماد با روش آلفای کرونباخ بزرگتر از ۰/۷ به دست آمده، بنابراین پرسشنامه مورد استفاده از قابلیت اعتماد لازم برخوردار می باشد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این تحقیق متغیرهای جمعیت شناختی عبارت‌اند از: الف- سنوات خدمت، ب- میزان تحصیلات، پ- میزان آشنایی با عوامل ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران و عراق. جدول شماره ۲: آمار توصیفی سنوات خدمت

متغیر	تعداد	کمترین داده	بیشترین داده	میانگین	انحراف استاندارد
سنوات خدمت	۷۳	۱۳	۵۸	۳۲/۳۶	۵/۰۲۰

به‌طور میانگین جامعه نمونه بیش از ۳۲ سال سنوات خدمت دارند. بیشترین فراوانی در سنوات خدمت، بین ۳۰ تا ۳۵ سال بوده است که این مطلب نشان از باتجربه بودن پاسخگویان دارد.

جدول شماره ۳: جدول فراوانی میزان تحصیلات پاسخگویان

تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
دکتری	۵۹	۸۰/۸	۸۰/۸
کارشناسی ارشد	۱۴	۱۹/۲	۱۰۰
کل	۷۳	۱۰۰	

بیش از ۸۰ درصد (۵۹ نفر) پاسخگویان دارای تحصیلات دکتری می باشند و مابقی افراد (۱۴ نفر) دارای تحصیلات کارشناسی ارشد هستند.

در ادامه به منظور تجزیه و تحلیل سؤال‌های تحقیق، بر اساس پرسشنامه‌های تنظیم شده که طبق نظر خبرگان بر اساس طیف لیکرت تهیه شده و بین جامعه نمونه توزیع گردیده بود و با استفاده از پاسخ‌های اخذ شده از آن‌ها، مقادیر به دست آمده برای یافته‌ها در قالب دو جدول درج که میانگین وضع موجود، میانگین رتبه‌ها، درصد فراوانی نسبی و سطح معناداری برای هر یک از سؤالات به صورت جداگانه به شرح زیر محاسبه گردید. جداول زیر در قالب طیف لیکرت (خیلی زیاد - زیاد - متوسط - کم - خیلی کم) و بر اساس نمره ۵ و ۴ و ۳ و ۲ و ۱ تنظیم شده است؛ یعنی عواملی که میانگین نمره ۳ به بالا (متوسط) بگیرند تأیید می گردند. بر اساس پرسشنامه‌های دریافتی میانگین امتیاز هر یک عوامل بیشتر از ۴ می باشد، چون میانگین نمره پاسخ‌های دریافتی زیاد (۴ به بالا) می باشد، بنابراین عوامل زیر توسط جامعه نمونه تأیید شده است. عواملی که میانگین نمره دریافتی آن‌ها کمتر از حد متوسط بوده (کمتر از ۳) مورد تأیید جامعه نمونه قرار نگرفته و به همین

دلیل تجزیه و تحلیل کمی نشده‌اند. در جداول زیر فراوانی پاسخ‌های داده‌شده در نقش‌های مختلف عوامل ژئوپلیتیکی نظامی رسم شده است. از آنجایی که ممکن است برخی از عوامل دارای دو نقش باشند، در نتیجه مجموع فراوانی پاسخ‌ها عددی بین ۷۳ و ۱۴۶ است. عامل‌هایی که میانگین نمرات داده‌شده به آن‌ها اختلاف معنادار با عدد ۳ داشته و بیشتر از ۳ باشند پذیرفته شده‌اند. اگر عاملی در یکی از نقش‌ها (فرصت، تهدید، قوت، ضعف) بیش از نیمی از نظرات (۳۷ نفر) را دارا باشد، نقش آن را مشخص می‌کنیم.

جدول ۴: نقش عوامل ژئوپلیتیک نظامی

رتبه	عامل	تعداد	نمره	تهدید	فرصت	میانگین	خطی	Sig (2-tailed)
۱	عدم عضویت جمهوری اسلامی ایران در پیمان‌های نظامی	۵۹	۷	۳۲	۴	۴/۰۵۵	۱۶,۳	۰/۰۰۱
۲	حضور نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب‌های آزاد	۰	۵۱	۰	۶۰	۳/۹۳۸	۹,۹۹	۰/۰۰۴
۳	ساختار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران	۹	۶۵	۱	۵	۳/۷۱۹	۹,۸۵	۰/۰۰۴
۴	کمیت نیروی انسانی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران	۲	۷۰	۰	۳	۴/۳۲۲	۱۶,۵	۰/۰۰۱
۵	دانش و مهارت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران	۴	۶۸	۰	۴	۴/۱۰۳	۱۵,۵	۰/۰۰۱
۶	مردمی بودن نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران	۰	۷۱	۰	۷	۴/۴۵۲	۱۶,۴۱	۰/۰۰۰
۷	سامانه موشکی جمهوری اسلامی ایران	۱	۷۰	۰	۲۳	۴/۶۳	۱۶,۹	۰/۰۰۰
۸	توان نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در جنگ‌های نهضتی	۰	۶۹	۱	۳۳	۴/۲۹۵	۱۶,۴	۰/۰۰۰
۹	نیروهای زمینی جمهوری اسلامی ایران	۰	۷۲	۰	۳	۳/۶۳۷	۸,۸۸	۰/۰۰۳
۱۰	نیروهای دریایی جمهوری اسلامی ایران	۲	۶۹	۰	۳	۲/۶۶۴		۰/۰۰۶
۱۱	سامانه‌ها و سیستم‌های هوایی جمهوری اسلامی ایران	۵۸	۲۴	۱	۲	۳/۴۷۹	۸,۷۵	۰/۰۰۱

رتبه	عامل	رتبه	فرصت	میانگین	رتبه	Sig (2-tailed)
۱۲	پدافند هوایی جمهوری اسلامی ایران	۳۶	۰	۲/۲۹۵	۳	۰/۰۷
۱۳	ظرفیت‌های صنعت دفاعی بومی و خوداتکای جمهوری اسلامی ایران	۱	۰	۳/۸۲۶	۱۸	۰/۰۴
۱۴	جنگ نیابتی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران (از طریق گروه‌های تکفیری و کشورهای دست‌نشانده)	۲	۰	۴/۲۳۳	۷۱	۰/۰۰۱
۱۵	توان جنگ دور ایستا توسط ارتش آمریکا	۱	۰	۴/۶۵۸	۷۲	۰/۰۰۱
۱۶	طولانی شدن خطوط مواصلاتی نیروهای آمریکایی و تکفیری‌ها	۰	۰	۳/۱۰۳	۶۸	۰/۰۵۵
۱۷	حضور نیروی دریایی آمریکا در منطقه	۰	۰	۴/۵۶۸	۳۵	۰/۰۰۱
۱۸	حضور نیروی زمینی آمریکا و تکفیری‌ها در منطقه	۷	۰	۳/۹۳۸	۶۸	۰/۰۰۱
۱۹	پایگاه‌های هوایی آمریکا در منطقه	۰	۰	۴/۴۳۲	۴۰	۰/۰۰۱
۲۰	نیروهای پیش‌مرگ کرد در اقلیم کردستان عراق	۰	۰	۲/۷۹۵	۴۲	۰/۰۶۷
۲۱	سپاه بدر و حشدالشعبی عراق	۰	۰	۴/۰۰۷	۷۰	۰/۰۰۱

با توجه به جدول بالا عامل‌هایی که میانگین نمرات داده‌شده به آن‌ها اختلاف معنادار با عدد ۳ داشته و بیشتر از ۳ باشند، توان نقش‌آفرینی دارند. فقط عواملی که رتبه زیاد یا خیلی زیاد کسب نموده‌اند، نقش آفرینند. چهار عامل زیر، میزان تأثیر آن‌ها کمتر از حد متوسط است و یا دارای اختلاف معنادار با رتبه میانگین‌ها می‌باشند، به عبارتی دیگر این عوامل مؤثر هستند، اما چون میزان تأثیر آن‌ها کمتر از حد متوسط است، توان نقش‌آفرینی ندارند:

- ۱- نیروهای دریایی جمهوری اسلامی ایران
- ۲- پدافند هوایی جمهوری اسلامی ایران
- ۳- طولانی شدن خطوط مواصلاتی نیروهای آمریکایی و تکفیری‌ها
- ۴- نیروهای پیش‌مرگ کرد در اقلیم کردستان عراق

به‌غیر از عوامل یادشده، ۱۷ عامل دیگر، عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات آمریکا و تکفیری‌ها از مبداء سرزمینی عراق هستند. در بین ۱۷ عامل شناخت محیط خارجی و داخلی جمهوری اسلامی ایران تعداد ۳ عامل دو نقشی هستند که در مجموع این ۲۰ نقش، ۹ نقش قوت، ۲ نقش ضعف، ۴ نقش فرصت و ۵ نقش تهدید بوده‌اند. عوامل دو نقشی عبارت‌اند از: ۱- حضور نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب‌های آزاد، ۲- حضور نیروی زمینی آمریکا و تکفیری‌ها در منطقه، ۳- پایگاه‌های هوایی آمریکا در منطقه.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه‌گیری:

بر اساس یافته‌های تحقیق، عوامل ژئوپلیتیکی در مرحله «شناخت محیط راهبردی» دارای نقش مؤثری بر راهبرد دفاعی - امنیتی هستند. این عوامل؛ در تعامل با یکدیگر در قالب بسترهای قوت، فرصت‌آفرین، ضعف ساز و تهدید زا بر راهبرد دفاعی - امنیتی نقش‌آفرینی می‌نمایند. ابتدا تعداد ۲۱ عامل ژئوپلیتیکی نظامی به دست آمد که در نهایت ۱۷ عامل که دارای معدل بیشتر از حد متوسط یا عدد ۳ بوده و در دسته‌ی زیاد و خیلی زیاد قرار گرفتند مورد تأیید قرار گرفته و ۳ عامل که دارای معدل کمتر از ۳ بوده تأیید نگردید. چون میزان تأثیر این عامل کمتر از حد متوسط است نقش‌آفرین نیستند. به‌عبارتی دیگر مؤثر هستند، اما نقش‌آفرین نیستند. حضور نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب‌های آزاد هم‌زمان داری دو نقش (قوت و فرصت) می‌باشد. عامل حضور نیروی زمینی آمریکا و تکفیری‌ها در منطقه هم‌زمان داری دو نقش (فرصت و تهدید) می‌باشد. عامل پایگاه‌های هوایی آمریکا در منطقه هم‌زمان داری دو نقش (فرصت و تهدید) می‌باشد. این سه عامل به علت دو نقشه بودن با علامت ستاره مشخص شده‌اند.

پاسخ سؤال یکم

الف- مهم‌ترین قوت دفاعی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی نظامی به ترتیب اولویت عبارت‌اند از:

- ✓ نیروهای زمینی،
- ✓ مردمی بودن نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران،
- ✓ سامانه موشکی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران،
- ✓ کمیت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران،

- ✓ توان جنگ نهضتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران،
 - ✓ صنعت دفاعی بومی و خوداتکای جمهوری اسلامی ایران،
 - ✓ دانش و مهارت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران،
 - ✓ ساختار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران،
 - ✓ حضور نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب‌های آزاد.
- ب- مهم‌ترین ضعف دفاعی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی نظامی به ترتیب اولویت عبارت‌اند از:
- ✓ عدم عضویت جمهوری اسلامی ایران در پیمان‌های نظامی،
 - ✓ سامانه‌ها و سیستم‌های هوایی.

پاسخ سؤال دوم

- الف- مهم‌ترین فرصت دفاعی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی نظامی به ترتیب اولویت عبارت‌اند از:
- ✓ سپاه بدر و حشدالشعبی عراق،
 - ✓ حضور نیروی زمینی آمریکا و تکفیری‌ها در منطقه،
 - ✓ حضور نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب‌های آزاد،
 - ✓ پایگاه‌های هوایی آمریکا در منطقه.
- ب- مهم‌ترین تهدیدهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی نظامی به ترتیب اولویت عبارت‌اند از:
- ✓ پایگاه‌های هوایی آمریکا در منطقه،
 - ✓ توان جنگ دور ایستا توسط ارتش آمریکا،
 - ✓ جنگ نیابتی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران از طریق گروه‌های تکفیری و کشورهای دست‌نشانده،
 - ✓ حضور نیروی زمینی آمریکا و تکفیری‌ها در منطقه،
 - ✓ حضور نیروی دریایی آمریکا در منطقه.

ب- پیشنهادها:

- ۱- با توجه به ائتلاف آمریکایی-عربی در ترویج ایران هراسی، پیشنهاد می‌گردد پروژه یا رساله‌ای تحت عنوان نقش عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدها از مبدأ خلیج فارس اجرا گردد.
- ۲- مردمی نمودن دفاع در عراق جهت مقابله با جنگ نیابتی آمریکا و گروه‌های تکفیری-تروریستی با نهادینه کردن تجربه نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه نقسا.
- ۳- تأکید بر اجرای عملیات موشک پایه و دریا پایه به‌منظور خنثی نمودن توان جنگ دور ایستای دشمن و بهره‌گیری از توان مناسب نیروهای زمینی جمهوری اسلامی ایران، جهت مقابله با تکفیری‌ها در آن‌سوی مرزهای خودی (فرامرزا).
- ۴- تقویت ساختار، آموزش، عملیات و آماد و پش حشدالشعبی در عراق و ارتقاء آن تا سطح سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با استفاده از تجربیات سپاه، نقسا و سازمان بسیج مستضعفین.
- ۵- تشکیل نیروی مقاومت مشترک بین جمهوری اسلامی ایران و عراق با مشارکت نقسا و حشدالشعبی به‌منظور مقابله با جنگ نیابتی آمریکا.
- ۶- مشارکت در بازسازی و اجرای طرح چالاک و چابک سازی ارتش عراق، به‌منظور ممانعت از حضور نظامیان آمریکا در عراق پس از اتمام جنگ.
- ۷- نهادینه کردن هماهنگی و عملیات مشترک بین حشدالشعبی و ارتش عراق با استفاده از دانش و مهارت و تجربه نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران.
- ۸- کمک مستشاری به سازمان‌دهی، بازمهندسی و بازتعریف نیروهای اطلاعاتی-امنیتی و پلیس عراق با استفاده از دانش و مهارت و تجربه واجا و ناجا.
- ۹- مشارکت فعال در بازسازی و نوسازی صنایع دفاعی عراق با استفاده از تجربه ودجا، به‌منظور عدم وابستگی صنایع نظامی عراق به آمریکا.
- ۱۰- اجرای راهبرد بازدارندگی همه‌جانبه توسط نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران و راهبرد دفاع همه‌جانبه توسط نیروهای مسلح عراق با هدایت مستشاری جمهوری اسلامی ایران، جهت خنثی نمودن تهدیدهای آمریکا و گروه‌های تکفیری-تروریستی.
- ۱۱- عضویت در پیمان‌های نظامی منطقه‌ای با ایجاد پایگاه‌های مشترک دریایی و هوایی به‌منظور ممانعت از حضور نیروی دریایی و هوایی دشمن در پایگاه‌های کشورهای مرتجع منطقه.

منابع

الف - منابع فارسی:

- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲)، "برآورد نظامی تهدید"، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- بوالحسنی، خسرو (۱۳۹۲)، رساله دکتری، "بررسی ژئوپلیتیک ترکیه و تأثیر آن در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران"، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- حسن‌بیگی، ابراهیم (۱۳۹۰)، "مدیریت راهبردی"، انتشارات سمت، تهران
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۰)، "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک"، انتشارات پاپلی، مشهد
- دانش‌آشتیانی، محمداقبر (۱۳۹۱)، "مدیریت راهبرد دفاعی - امنیتی"، انتشارات مرکز آموزشی و پژوهشی شهید صیاد شیرازی، تهران
- رشید، غلامعلی (۱۳۸۶)، رساله دکتری، "نقش عوامل ژئوپلیتیک در راهبرد دفاعی (مطالعه موردی، ایران نسبت به عراق)"، دانشگاه تربیت مدرس، تهران
- رشید، غلامعلی و دیگران (۱۳۹۳)، "مقاله جنگ آینده"، فصلنامه شماره ۴۸ راهبرد دفاعی، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، تهران
- رشید، غلامعلی (۱۳۹۴)، "جزوه درسی ژئوپلیتیک"، مقطع دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- رشید، غلامعلی، کلاتری، فتح‌ا... (۱۳۹۵)، "مقاله علمی - پژوهشی نقش عوامل ژئوپلیتیکی طبیعی در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات نظامی آمریکا از مبدأ سرزمینی عراق"، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک شماره ۶۶، انتشارات دعا، تهران
- شمس دولت‌آبادی، محمدرضا (۱۳۹۴)، "جزوه درسی ژئوپلیتیک"، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- شعبانی‌سارویی، رمضان (۱۳۹۲)، "چگونه تحلیل سیاسی کنیم"، انتشارات اعتدال، تهران
- فرجی‌راد، عبدالرضا (۱۳۹۶)، "عوامل ژئوپلیتیکی اقتصادی و سیاسی مؤثر بر راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدهای فرا منطقه‌ای از مبدأ سرزمینی عراق"، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی شماره ۲۶، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- فرانکل، جوزف (۱۳۷۶)، "روابط بین‌الملل در جهان متغیر"، ترجمه عبدالرحمن عالم، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران
- کاظمی، علی‌اصغر (۱۳۷۸)، "روابط بین‌الملل در تئوری و عمل"، نشر قومس، تهران

- کلانتری، فتح‌ا... (۱۳۹۵)، "رساله دکتری نقش عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی بر راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات از مبداء سرزمینی عراق"، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- نوحی، امیر (۱۳۹۳)، "شکل‌گیری داعش"، نمای راهبردی شماره ۱۶، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، تهران

ب - منابع انگلیسی:

- Richard Wyn Jones (1999), Security Strategy and critical Theory, LondonmLynne Rienner publishers.

